

სალომე ზუმბარიძე

მესამე პირის ნაცვალსახელები ქართველ
 ებრაელთა მეტყველებაში*

ქართველ ებრაელთა მეტყველების სტატუსის გარკვევა და მისი ადგილის განსაზღვრა ქართველურ ენობრივ სივრცეში არის თანამედროვე ქართველოლოგიისა და ებრაისტიკის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ამოცანა. საკითხის გარკვევისათვის აუცილებელია კვლევა წარმართოს ორი მიმართულებით: ერთი მხრივ, როგორია ქართველ ებრაელთა მეტყველების მიმართება მის გარემომცველ ქართულ დიალექტთან და, მეორე მხრივ, როგორია სხვადასხვა კუთხის ქართველ ებრაელთა მეტყველების ურთიერთმიმართება.

ამჯერად ჩვენი განხილვის საგანია მესამე პირის ნაცვალსახელთა თავისებურებები ქართველ ებრაელთა მეტყველებაში. ვემყარებით როგორც ზეპირსიტყვიერების, ისე რელიგიური (მოსეს ხუთწიგნეულის პირველი წიგნი „ბერეშითი“) და ყოფა-ცხოვრების ამსახველი ტექსტებს.

საანალიზოდ ადებული გვაქვს როგორც გამოქვეყნებული, ისე გამოუქვეყნებელი მასალები: 1) როზა თავდიდიშვილის მიერ 1937-1938 წლებში ქუთაისში ჩაწერილი ფოლკლორული ტექსტები (გამოქვეყნებულია ტექსტების ნაწილი, ნაწილი დაცულია შოთა რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტში, ფოლკლორის არქივში); 2) როზა თავდიდიშვილის მიერ ქუთაისში ჩაწერილი ტექსტების ელექტრონული ვერსია (ქართ. დიალექტური კორპუსი); 3) გიორგი ჯაფარიძის ხელმძღვანელობით რაჭაში 1982 წელს მოწყობილი თსუ ფოლკლორისტიკის კათედრის სამეცნიერო-ფოლკლორული ექსპედიციის მასალები (გამოქვეყნებულია ნაწილი ტექსტ-

* ნაშრომი შესრულებულია შ. რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის-მიერ დაფინანსებული პროექტის (ქართველ ებრაელთა მეტყველების სტატუსი და მისი ადგილი ქართველურ ენობრივ სივრცეში – NRF 21– 4768) ფარგლებში.

ბისა, ნაწილი დაცულია თსუ-ს ფოლკლორის არქივში); 4) ქუთაისის უნივერსიტეტის დიალექტოლოგიის ინსტიტუტის კვლევითი ჯგუფის მიერ 2005 წელს ჩაწერილი ტექსტები (გამოქვეყნებულია კრებულში „ქართველური მემკვიდრეობა“).

როგორც ცნობილია, ნაცვალსახელთა ჯგუფებს შორის ძირითადია პირის ნაცვალსახელები. „ეს ჯგუფი არის ენაში არსებული პირის კატეგორიის უპირველესი ლექსიკური გამომხატველი. მას უკავშირდება ადამიანის, როგორც ენობრივი არსების, ცნობიერი დამოკიდებულება გარესამყაროსთან“ (არაბული 2011:170). I-II პირის ნაცვალსახელებს არ გააჩნია არც ბრუნვისა და არც რიცხვის ნიშნები, თუმცა, არსებით სახელთა მსგავსად, შეუძლია ზმნა შეითანხმოს პირსა და რიცხვში. შესაბამისად, **მე, შენ, ჩვენ, თქვენ** წინადადებაში ყოველთვის ასრულებს ამა თუ იმ ბრუნვის როლს (იმნაიშვილი 1957: 488), ე. ი. ეს ნაცვალსახელები გვხვდება ოთხი ბრუნვის როლში (სახელობითი, მოთხრობითი, მიცემითი, ნათესაობითი). ისინი ვერ აწარმოებენ მოქმედებითსა და ვითარებითს, ნათესაობითს კი ვერ აწარმოებენ თანდებულის გარეშე. სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებობს განსხვავებული აზრიც, ნათესაობითის სპეციფიკის გათვალისწინებით: მეორეული ბრუნვის ფორმით შეიძლება მოქმედებით და ვითარებით ბრუნვათა გაგებაც შეგვხვდეს. მაგალითად: „აღარ ვარგხარ შენ აწ ჩემად დასადობლად“ (რუსთაველი), „გზა ჩემით ვერ გავიგენი“ (არაბული 2011: 190); სხვა მოსაზრებით, I-II პირის ნაცვალსახელთა აქტანტურობა, სინტაგმატური უნარი, რაც გამოიხატება ზმნასთან პირად შეწყობაში (იგულისხმება **S₁, S₂, O₁, O₂**), უნდა განაპირობებდეს იმას, რომ მათ ძირითადად აქვთ მხოლოდ სამი ბრუნვა: სახელობითი, მოთხრობითი, მიცემითი (რ. საღინაძე).

ქართულში საკუთრივ I-II პირის ნაცვალსახელებთან შედარებით III პირის ნაცვალსახელების ფუნქცია უფრო ფართოა: პირის ნაცვალსახელიცაა და ჩვენებითიც. „მესამე პირის ნაცვალსახელი ის|იგი იგივე ჩვენებითი ნაცვალსახელია, რომელიც I-II პირის ნაცვალსახელისაგან მორფოლოგიურადაც განსხვავდება. იგი ფორმავალეზადია. მას მოეპოვება როგორც ბრუნვის, ისე რიცხვის კატეგორია“ (მარტიროსოვი 1964: 105).

ეს, ეგ, ის, იგი ნაცვალსახელებს საკუთარი ფუძე აქვთ მხოლოდ სახელობითში, დანარჩენ ბრუნვებში შეცვლილი აქვთ ფუძე,

რომელიც იკვეცება. ასეა ქართველ ებრაელთა მეტყველებაშიც, სადაც გვხვდება როგორც დამოუკიდებლად, ისე მსაზღვრელად.

ქართველ ებრაელთა მეტყველების ამსახველ მასალაში **III** პირის ნაცვალსახელებთან დაკავშირებით იკვეთება ერთი თავისებურება: ხშირია **ეს, ეგ, ის, იგი** ნაცვალსახელთა არქაული ფორმით გამოყენების შემთხვევები. მაგალითად, გვხვდება **ესე:ესე იმას ნიშნამდა რომა, მამა უთვლიდა თავის ქალიშვილ, შენი გათხუების დრო მოვიდაო** (ქდვ: „ბატის მწყემსი“, №3939); **ესე რას მემეხმარება, ჭკუა უნდა მოვიკრიფო, რომა საქმე გამოვახწორო** (ქდვ: „ბატონი სანატრელი“, №3940); **ესე იმის თავზე აუცილებლათ უნდა ასრულდესო** (ქდვ: „ორმოცი წლის თავზე“, №3947); **ყველას ძალიან გაუკვირდა, – რაზე ინებაო ესეო ხენწიფემაო** (ქდვ: „უდარდელი კაცი“, №3949).

თუმცა გვხვდება **ეს** ვარიანტიც: **თუ მუარჩენსო ხწორეთ ეს მუარჩენსო** (ქდვ: „ბატის მწყემსი“, №3939); **ეს საქართუელოა და ქართუელებმა უნა იცოდეს, რომ არჩეუნეფში შენ თუ არა ხარ მეტი, ყოველთუინ გჯობნის შენი მეგობარი** (ტექსტები, 2014: 212); **ეს არის ჩემი მზეთუნახავი საცოლეო** (ქდვ: „ფარჩების მხიკავი“, №3950).

რ. თავდიდიშვილის ტექსტებში პირის ნაცვალსახელის ფუნქციით ხშირია **ისი** ვარიანტი: **მაგრამა ისი დარდიანათ არი, ძმის ჯავრი აწუხებს, ნეტაი სად არიო ჩემი ძმაო** (ქდვ: „ორი ძმა“, №3946); **იმას არ უნდოდა იმის სიცოცხლეში რომ ვინმეს გეეგო, თუ რა შემბრალე იყო ისი ღარიბის** (ქდვ: „იეკუთიელ მხატვარი“, №3944); **მაგრამა, ისი ცოლათ უნდა ითხუოს კაცის მკვლეულმა** (ქდვ: „ორმოცი წლის თავზე“, №3947); **ისი თავისთვიან ყვავის გაზაფხულის ყვავილივით, ხარობს და იცინის** (იქვე); **რა მიზეზი იყო რომა ისი ქმარმა არ გაუშვა** (იქვე); **როგორც კი მივიდოდენ საკითხავათ სულამითთან, ისი ტირილით დაამღერებდა ხოლმე** (ქდვ: „სულამითი“, №3948); **ღმერთ დიდი მადლობა გადაუხადა, რო არ მოიძულა ისი გამჩენმა ამ პაპანაქება სიცხეში** (იქვე); **მოწყენილი მოდის ხენწიფე თავის სახში, ვერ ნახა ისი, რასაც ეძებდა** (ქდვ: „უდარდელი კაცი“, №3949); **წაილო სახში და ისევ ისე ჩვეულ თამაშსა და სიმღერას შეუდგენ ისი და იმისი ცოლიც** (იქვე); **ერთ ვერ მოუვლის ზოგიერთი დედა და ისი ორივეს კარქა უვლიდავე** (იქვე); **მაგრამა მწყესმა მეცხვარემ ისი არ გაუშვა** (ქდვ: „ღარიბი კაცის ამბავი (სიმძარის ახ-

სნა“; №3951); რადგანაც რომა **ისი** ისრეელიშვილი არ იყო, თავისი მამა უარზე იყო, რომ არ გაგატანო შენეო უმათაყოლმსაო -არაებრა-ელს (იქვე);მცხვარემ არც იცის სად მიყავს **ისი** თავის ცხეენ (იქვე).

1998 და 2005 წლებში ჩაწერილ ქუთაისელ ებრაელთა მეტყვე-ლების ამსახველ ყოფითი ხასიათის მასალაში **ისი**, **ესე** ვარიანტები არ გვხვდება. ეს ფორმები არ დადასტურდა არც ახალციხისა და რა-ჭის მასალაში. თუმცა, როგორც რეუვენ ენოხი შენიშნავს, ებრაელები დღემდე იყენებენ ძველი და მომდევნო პერიოდის ქართულისათვის დამახასიათებელ **ისი** ნაცვალსახელს (ერთმა ქართველმა ებრაელმა მეორეს ჰკითხა – რ. ე.) *შენე ნახე ისი?* (ჩაწერილია ერუშალაიმში 2018 წელს, მთქმელი ლეო ჩიკვაშვილი, რომელიც ამოსულია ისრა-ელში ქუთაისიდან 46 წლის წინათ – ჩამწ. რ. ენოხი, 2018).

ქართველ ებრაელთა ზეპირ თარგმანებშიც **ისი** გამოყენებუ-ლია IIIპირის ნაცვალსახელის აღმნიშვნელად (ენოხი 2008: 3). „თავ-სილის“ მონაცემებით, **ისი** ნაცვალსახელი დასტურდება როგორც დამოუკიდებლად, ისე მსაზღვრელად:

ისი პირის ნაცვალსახელის ფუნქციით:

შინა სახითა ღმერთითა გაჩდა ისი, ვაჟი და ქალი გააჩინა ისი-ნი (ფარაშათ ბერეშ., თ. 1); *და დასდვა ისი იმა ადამიანსა, რომ გასახა* (ფარაშათ ბერეშ., თ. 2); *და დაუდვა უფალმა კაინსა ნიშანი თანა-არ-საცემლად ისი ყოველი მპოვნელის მისისათვის* (ფარაშათ ბერეშ., თ. 4); *იმის იქიდან დაფანტა ისი უფალმან ზედა პირსა ყოველ იმა ქვე-ყანასა* (ფარაშათ ბერეშ., თ. 11); *და გაუშვა ისი და იგი ცოლი მისი და იგი ყოველი* (ფარაშათ ლეხ ლეხა, თ. 2); *და დადვა ისი დამდგა-რად, და დაასხა ზეთი ზედა თავსა მისსა* (ფარაშათ ვაიეცე); *და ისი ღამეს ათევდა შინა ღამესა აიძას შინა ბანაკშიდა* (ფარაშათ ვაიშლახ, თ. 32); *და აკურთხა ისი იქა* (იქვე); *დაასაფლავეს ისი ყესავმა და ია-ყაკობმა, შვილებმა მისმა* (თ. 35); *მოისმინა რეუბენმა და დაიხსნა ისი იმის ხელის მათისაგან* (იქვე); *და იტირეს ისი მიცრაიმელებმა სამოზდაათი დღე* (ბერეშ., თ. 50).

ვარაუდობენ, რომ **ისი** თვით უძველეს ქართულშიც უნდა გვექონოდა ყველა შესაძლო ფორმით. ი. იმნაიშვილის აზრით, **ის** ხმა-რებიდან გამოდევნა მისმა ზადალმა **იგი** ნაცვალსახელმა, რომელიც შინაარსით მისგან არ განსხვავდებოდა (იმნაიშვილი 1956: 258). ამ მოსაზრებას არ იზიარებს არ. მარტიროსოვი. მისი მტკიცებით, **ისი**

ნაცვალსახელი ლიტერატურულ ენაში გაჩენილია გვიან, არაუადრეს X საუკუნისა (მარტიროსოვი 1964: 133).

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ, **ისი** გვხვდება როგორც აღმოსავლურ, ისე დასავლურ დიალექტებში (ხევს., ფშ., გუდ., თუშ., ფერ., ინგ., კახ., ქართლ., იმერ., რაჭ., აჭარ., ჯავახ., ლივან., იმერ.). დასავლეთ საქართველოდან განსაკუთრებით ხშირად გამოყენება ზემოიმერულში (მოწენიძე 1973: 23, 83, 122) რაჭულსა (მიძიგური 1954: 191) და აჭარულში (ჯორბენაძე 1989: 555). **ისი** არ არის დამახასიათებელი ქვემოიმერულისთვის (კუბლაშვილი 1985: 107).

ქართველ ებრაელთა მეტყველებაში პირის ნაცვალსახელის ფუნქციით უფრო მეტად გვხვდება **ის**. მაგალითები: *ის გაამს იმ პარახოთ, რომენითაც მე მოვედი და ისევე უნდა წავიდე* (ქდვ: „ვაშკაცის სიბრძნე“, №3943); *ის გიგდებდავე ყუურ* (ქდვ: „იეკუთიელ მხატვარი“, №3944); *ჩვენე ის გვადლოვდავე თქვენთვინ დასარიგებლათ* (იქვე)... *უთხრა რახელმა იაყოზ... ის ღირსეული არიო და მე უშვილოდ რა მინდაო* (თსუფა 1982: №25155); *ის უშველის ერსა ისრაელისას* (თსუფა 1982: №25144);

ქართველ ებრაელთა მეტყველების ამსახველ მასალაში იშვიათად გვხვდება **იგიც**: *მამინ დასწყევლეს იგი* (თსუფა 1982: №25177); *დიდი ბრძოლის შემდეგ დაამარცხა იგი* (თსუფა 1982: №25171); *იგი ძალიან ჭკვიანი კაცი იყო* (თსუფა 1982: 25173).

ქართული ენის დიალექტებიდან **იგი** დასავლურ კილოებს ახასიათებს, აღმოსავლეთ საქართველოს კილოებში კი უმთავრესად **ის** ნაცვალსახელი გამოიყენება.

ქართველ ებრაელთა მეტყველებაში **ეს, ის, ეგ, იგი** ნაცვალსახელებს ირიბ ბრუნვებში ენაცვლება **ამა, იმა, მაგა, მა** ვარიანტები. მაგალითები:

1. **ეს** ნაცვალსახელი:

მოთხრობითი: *ამან რავა უნდა შემჭამოსო, ეშმაკს სული რავა ჩავაბაროვო* (დადუნაშვილი... 1999: 23); *ამან არაფერი არ იცის არაფერი გაუგია* (თსუფა 1982: №25158); *ამან ხალხი აგვიბუნტა და გაცი განკარგულება ეს ჩამოვახჩოთ* (თსუფა 1982: №25178). *ახლა ამათმა შეუთვალეს* (ქდვ: ღარიბი კაცის ამზავი (სიმმარის ახსნა), №3951); *მაგრამ არ ქნეს ამათმა* (იქვე). მოთხრობითი ნაცვალსახელი **ამათ**

გაფორმებულია მა- ნიშნით, რაც დიალექტურია და, ასევე, თანამედროვე ქართული სასაუბრო ენისთვის დამახასიათებელი.

მიცემითი. მხოლოდითი: *წორეთ ამას მიუგავდაო მაზალ-დავლათი* (ქდვ: „ბატის მწყემსი“, №3939); *ხედამო ამასაო? – კიიო, უპასუხა მალახამვედმა* (ქდვ: „უდარდელი კაცი“, №3949); *ნამდვილად ელიაუნაბ ზახარლეტობი იქნებოდაო და ისივე დაყრიდაო ამასაცაო* (ქდვ: „ფარჩხების მხიკავი“, №3950)... **მრავლობითში უფრო მეტად გვხვდება თანიანი ფორმები:** *რა ამხიარულეგსე ამათ* (ქდვ: „უდარდელი კაცი“, №3949); *ამათ რო ასე ახარეგსე* (იქვე)...

ქართველ ებრაელთა მეტყველების ამსახველ ჩვენს მასალაში იშვიათია ხმოვანფუძიან ნაცვალსახელთა მრავლობითის უკვეცელი ფორმები: *თუ შენ ამეგს შეასრულეგ, იგოდე სულ წადმა ივლი* (ფა №17749). ეს ფრაზა ამონარიდია ზღაპრიდან „სამი ძმის ამბავი“ (რამდენადაც ჩვენთვისაა ცნობილი, ტექსტი არ არის შესული დღემდე გამოქვეყნებულ არც ერთ გამოცემაში). მასალა დაცულია შოთა რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტის ფოლკლორის არქივში. ტექსტი ჩაწერილია ქუთაისში რ. თავდიდიშვილის მიერ, მთქმელი – მოშე ძორელაშვილი. **ამეგს** არის, ასევე, ჩვენ მიერ ჩაწერილ ონის მასალაშიც, მთქმელი – მარო ტატიკიშვილი, 80 წლის: *...უზამ ამეგს და მიირთმევ* (ახალი მასალები 2017, ჩამწ. ს. გუმბ.).

მსგავსი ფორმები უხვადაა ქართული ენის დიალექტებში: **ამაგს** ყველას გადაგარჩინეო (სამცხურ-ჯავ., ქდვ: №464, ჩამწ. თამარ მაისურაძე); როცა რომ **ამაგს** მოვრჩებოდით, ერთ წადმართ დღეს გავჭრიდით და ამოვიღებდით ბალავერს (მთარაჟ., ქდვ №3489, ჩამწ. ნიკოლოზ რეხვიაშვილი); **ამაგზე** ეწყო: ვინ ქვიჯა, ვინ კეცია, ვინ ქოთან, გობი და სხვა (ლექს., ქდვ №3685, ჩამწ. ნ. რეხვიაშვილი); *ბევრი იყვენ ამეგის მცოდნელი ინსნები* (ჩვენებურების ქართ., ქდვ: №1585, ჩამწ. შუმანა ფუტყარაძე)... ნაცვალსახელის ამ ფორმებთან დაკავშირებით ა. შანიძე წერს: „ჩვენებითი ნაცვალსახელები მრავლობითში უმთავრესად მეორე წარმოების ფორმებს გვიჩვენებენ, მაგრამ ამათ გვერდით იხმარება, აგრეთვე, პირველი მრავლობითის მიხედვით ნაწარმოები ფორმებიც: ესე-ებ-ი, ეგე-ებ-ი, ისე-ებ-ი; ამა-ებ-მა, მაგა-ებ-მა. იმა-ებ-მა (ასიმინილაციის ძალით: ამეებმა, მაგეებმა, იმეებმა) (შანიძე 1980: 102).

2. ის ნაცვალსახელი:

მოთხრობითი: *იმან ყველაზე უმფრო შერცხვინა* (ქდვ: „ბატის მწყემსი“, №3939); *იმან თავისი შენახული ფარები ველარ ნახა* (ქდვ: „დაკვირებული კაცი“, №3942); *იმან რაც უნდა, ის ქნას* (ოსუფა 1982: №25127); *ტეხნიკა ივოდნენ იმათმა*(ტექსტები, 2014: 213); *იმათმა აღარაფერი აღარ მისცეს* (ქდვ: „იეკუთიელ მხატვარი“, №3944); *იმათმაგ ბანზე გადმაიხედეს* (ქდვ: „ღარიბი კაცის ამბავი (სიმძარის ახსნა)“, №3951). აქაც იგივე შემთხვევაა, რაც **მათმა** ნაცვალსახელთან.

მიცემითი: *იმას არც წაყვები ცოლათ* (ქდვ: „ბრძენი მეტია წინასწარმეტყველზე“, №3941); *იმას მოყვა კიდე საომარი ტანფეხი* (იქვე); *როგორც დღეს არის ახლა, შენზე მეტი იმას რო აქ და ის გე... გეხ... გეშურება ან რაღაცა* (ტექსტები, 2014: 214); *იმას ქვია რომაშანა* (ახალი მასალები, 2017, ჩამწ. ს. გუმბ.); *იმას მაინც ვერავინ ვერ მუუგებდა* (ქდვ: „ბატონი სანატრელი“, №3940); *დიდ ნატებ პუურ იმას მიცემდა, ობოლი და გულნაკრული არიო* (ქდვ „ორი ძმა“, №3946)... მრავლობითში: *უვლიდა იმათ და ტკბებოდა თავისი სიბერით* (იქვე); *ნახევარ ქონებას სულ იმათ აძლევდენ* (იქვე); *ქვეყანა იმათ ლოცამდა და აკურთხებდავე* (ქდვ: „სულამითი“, №3948); *ქვეყანა იმათ შენატროდავე* (ქდვ: „ღარიბი კაცის ამბავი (სიმძარის ახსნა)“, №3951); *თელი ქვეყანა იმათზე ლაპარიკობდა* (ქდვ: „დაკვირებული კაცი“, №3942);

ნათესაობითი: *იმის წინამდეგ ჩვევდი* (ქდვ: „ბატონი სანატრელი“, №3940)...

მოქმედებითი: *ხელი იმითი არ მემბრუნებინაო* (ქდვ: „დაკვირებული კაცი“, №3942).

3. ეგ ნაცვალსახელი:

ნაცვალსახელი ეგ, რომელიც საგნის მეორე პირთან სიახლოვეზე მიუთითებს, ქართველ ებრაელთა მეტყველებაში თითქმის არ დადასტურდა. მას აქ ცვლის ირიბი ბრუნვისათვის განკუთვნილი **მაგ** ფუძე. ჩვენს მასალაში იგი უხვადაა რ. თავდიდიშვილის ტექსტებში: *რავა უკულმა გააბრუნაო ამ ოჯახაშენებულმა მტერიო, აიო, ვაშკაციც მაგ არიო* (ქდვ: „ბატის მწყემსი“, №3939); *მოიტა მაგ ერთი მანათი* (ქდვ: „ძველების გამყიდველი“, №3952); იშვიათად გვხვდება **მაგე** ვარიანტიც. იგი დადასტურდა როგორც ძველ, ისე ახალ მასალაშიც: *მაგე ახლა შემოჩენილი არი და თალმუდის დაბათლება უნდა* (ქდვ: „ბრძენი მეტია წინასწარმეტყველზე“, №3941); **მაგე** გვხვდება ისრა-

ელში მცხოვრები კულაშელი ებრაელის მეტყველების ამსახველ მასალაშიც: *მაგე სად არის გადაიმასქნილი, პოლონეთში თუ გერმანიაში?* (ფბ, 2018). *მაგე* ვარიანტი იშვიათად დასტურდება ქვემოიმერულში (კუბლაშვილი 1985: 104; ჯორბენაძე 1989: 464). ასეა ქართული ენის დიალექტებიდან იმერულშიც, კერძოდ, ქვემოიმერულში. *ეგ* ნაცვალსახელი ქვემოიმერულში საერთოდ არ გვხვდება, როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია მითითებული, მას აქ ცვლის ირიბი ბრუნვისათვის განკუთვნილი ფუძე *მაგი* (კუბლაშვილი 1985: 108). ჩანს, ეს მოვლენა ქვემოიმერულის მსგავსია დასავლეთ საქართველოში მცხოვრებ ებრაელთა მეტყველებაში.

მიცემითი: *რითი დამტკიცებ მაგას* (ქდვ: „ბატის მწყემსი“, №3939); *მაგას აუცილებლათ შეგისრულებ* (ქდვ: „ორმოცი წლის თავზე“, №3947).

მოთხრობითი: *შემდეგ შეიყვარა დალილა და მაგან მოულო ბოლო* (თსუფა 1982: №25144).

ნათესაობითი: ნათესაობითში *ეგ* შესიტყვებაში ქმნის მსაზღვრელ-საზღვრულის წყვილს: *მაგისი სიტყვა გამართლდესო* (ქდვ: „ბრძენი მეტია წინასწარმეტყველზე“, №3941); *ხწორეთ მაგის მოხმარებით ვიშონითო* (ქდვ: „ბატის მწყემსი“, №3939); *არც თორაზე დამიხედებია მაგის თაობაზე* (ქდვ: „ბატონი სანატრელი“, №3940); *მეტ ნულარაფერ ნულარ შემეკითხებითო მაგის თაობაზეო* (ქდვ: „ღარიბი კაცის ამბავი (სიმძარის ახსნა)“, №3951); ასეა ისრაელში მცხოვრებ კულაშელი ებრაელის მეტყველებაშიც: *მაგისცოლი იტალიაში ხო იყო?* (ფბ, 2018).

მოქმედებითი: *ვერც მაგითი გაიმარჯვა დალილამ* (თსუფა 1982: №25144).

ეგ გვხვდება მრავლობითშიც: *მიდიან ეგენიც* (ახალი მასალები, 2017, ჩამწ. ს. გუმბ.).

4. იგი ნაცვალსახელი:

მოთხრობითი: *მან მიიყვანა ტბასთან* (თსუფა 1982: №25172); *მან დააშტერა ერთ ვეფხვს თვალი...* (თსუფა 1982: №25171); *მან შეჰყვირა-ხალხო...* (თსუფა 1982: №25172).

მიცემითი: *მას არა ქონდა ძალა* (თსუფა 1982: №25171); *თან გაყვინენ მას მეგობარი მხეცები* (თსუფა 1982: №25171); *ყველამ დაუჩოქა*

მას(იქვე); *ერთმა კაცმა აუსხნა მას ყველაფერი* (იქვე); *მასაც* ჰქონდა ძაფები (თსუფა 1982: №25173).

გვხვდება **ისინი** ნაცვალსახელის -**მა** ნიშნიანი მოთხრობითი ბრუნვის ფორმა: *იმათმა ვერაფერი ვერ უთხრეს* (თსუფა 1982: №25173); *რო ფიქრობენ იგენი, ფედერაციას რო ფიქრობენ, იგენი ავტონომიის რესპუბლიკას* (ტექსტები 2014: 212-213).

ამდენად, ქართველ ებრაელთა მეტყველების ამსახველ მასალაში მესამე პირის ნაცვალსახელები საინტერესო სურათს გვიჩვენებს. იკვეთება არაერთი თავისებურება. საყურადღებოა **ეგ, ის, იგი** ნაცვალსახელთა არქაული ფორმები. გვხვდება **ესე,ისი** ვარიანტებიც.

რაც შეეხება **ისი** ვარიანტს იგი პირის ნაცვალსახელის ფუნქციით ხშირია რ. თავდიდიშვილის მიერ ჩაწერილ ქუთაისელ ებრაელთა მეტყველების ამსახველ ფოლკლორულ მასალაში. თუმცა **ისი** ვარიანტი არ გვხვდება 1998 და 2005 წლებში ჩაწერილ ქუთაისელ ებრაელთა მეტყველების ამსახველ ყოფითი ხასიათის მასალაში. ეს ფორმები არ დადასტურდა არც ახალციხისა და რაჭის ტექსტებში. რაც შეეხება ქართველ ებრაელთა ზეპირ თარგმანებს, **ისი** ნაცვალსახელი გვხვდება როგორც დამოუკიდებლად, ისე მსაზღვრელად.

ქართველ ებრაელთა მეტყველებაში პირის ნაცვალსახელის ფუნქციით უფრო მეტად გვხვდება ნაცვალსახელი **ის**, იშვიათად დასტურდება **იგიც, ეს, ის, ეგ, იგი** ნაცვალსახელებს ენაცვლება **ამა, იმა, მაგა/მაგე , მა** ვარიანტები. **მაგე** ვარიანტი იშვიათად დასტურდება ჩვენს საანალიზო მასალაში, როგორც ძველ ისე, ახალ ტექსტებში. საყურადღებოა, რომ ეს ფორმა **მაგე** გვხვდება ისრაელში მცხოვრები კულაშელი ებრაელის მეტყველების ამსახველ მასალაშიც.

ქართველ ებრაელთა მეტყველების ამსახველ ჩვენს მასალაში იშვიათია ხმოვანფუძიან ნაცვალსახელთა მრავლობითის უკვეცელი ფორმები, **ამაებ** ფორმები გვხვდება როგორც რ. თავდიდიშვილის ტექსტებში, ისე ჩვენ მიერ ჩაწერილ ონის მასალაშიც.

ლიტერატურა

არაბული... 2011 – არაბული ა., სახელის მორფოლოგია, თანამედროვე ქართული ენის მორფოლოგია, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი.

ენობი , 2007 – ენობი რ., ძველი ქართულის ელემენტები „თავსილში“, სახელთა ბრუნებასთან დაკავშირებული საკითხები, ჟურნალი „ქართველოლოგი“, №14, თბილისი.

თავდიდიშვილი, 1940 – თავდიდიშვილი რ., „ეთნოგრაფიული ნარკვევი ქართველ ებრაელთა ძველი ყოფა-ცხოვრებიდან“, რედ. ს. მაკალათია, გამომცემლობა „ტექნიკა და შრომა“, თბილისი

იმნაიშვილი, 1957 – იმნაიშვილი ი., სახელთა ბრუნება და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი.

კუბლაშვილი, 1985 – კუბლაშვილი კ., ქართული ენის ქვემო-მერული დიალექტი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი.

ლომთაძე, 2005 – ლომთაძე თ., ქუთაისური ქართული, ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

მარტიროსოვი, 1964 – მარტიროსოვი ა., ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი.

ფეიქრიშვილი, სალინაძე 2016 – ფეიქრიშვილი ჟ., სალინაძე რ., ქართული ენა (ფონეტიკა, მორფოლოგია), გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი.

შანიძე , 1976 – შანიძე ა., ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, ტ. III, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, თბილისი.

ძიძიგური, 1954 – ძიძიგური შ., ძიძიგური ქართული დიალექტოლოგიიდან, სამეცნიერო მეთოდური კაბინეტის გამომცემლობა, თბილისი.

ძოწენიძე, 1973 – ძოწენიძე ქ., ზემოიმერული კილოკავი, თსუ გამომცემლობა, თბილისი.

ჯორბენაძე, 1989 – ჯორბენაძე ბ., ქართული დიალექტოლოგია I, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი.

წყაროები

არაბული, თათარაიძე, 2014 – არაბული ა., თათარაიძე ე., კრებული

„ქართველ ებრაელთა ყოფა და ფოლკლორი“, გამომც. საქართველოს ფოლკლორის სახელმწიფო ცენტრი, თბილისი.

ბერეშითი (რედ. რ. ენოხი), 2008 – ქართული ენის ეროვნული კორპუსი, 2017 წელი ქართული ენის ეროვნული კორპუსი, 2017, ტექსტის დასახელება: ბერეშით 1

<http://gnc.gov.ge/gnc/document-element?session-id=243713594613257&cpos=15>

დადიანი 2014 – დადიანი ე., ქართველური დიალექტური ტექსტები:

„ქართველური მემკვიდრეობა“, XVIII, ქუთაისი.

დადიანი 2016 – დადიანი ე., ქართველური დიალექტური ტექსტები: „ქართველური მემკვიდრეობა“, XX, ქუთაისი.

თავდიდიშვილი 1925 – თავდიდიშვილი რ., ქუთაისის ქართველ ისრაელ ქალთა ცხოვრება, საქართველოს ფოლკლორის სახელმწიფო ცენტრის არქივი;

თავდიდიშვილი 1940 – თავდიდიშვილი რ., „ეთნოგრაფიული ნარკვევი ქართველ ებრაელთა ძველი ყოფა-ცხოვრებიდან“, რედ. ს. მაკალათია, გამომცემლობა „ტექნიკა და შრომა“; თბილისი;

თსუფა 1982 – თსუფა, ჩამწერი ჯაფარიძე გ., თსუ ფოლკლორისტიკის კათედრის ზამთრის სამეცნიერო-ფოლკლორული ექსპედიციის ონის მასალები;

ქდკ 2017 – ქართული დიალექტური კორპუსი, ტექსტები, შემდგენლები: მ.

ბერიძე, ნ. სურმავა – <http://corpora.co/#/texts>

ს. გუმბერიძე – 2016-2017 წლებში ჩაწერილი მასალა როგორც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში (თბილისი, ქუთაისი, ონი, ახალციხე...), ისე ისრაელში მცხოვრებ ქართველ ებრაელთა მეტყველების ამსახველი

Third Person Pronouns in the Speech of Georgian Jews

Summary

Determining the speech status of Georgian Jews and stating its place in the Kartvelian language space is one of the important issues of modern Kartvelology and Jewish Studies. In this reference investigation of the usage of third-person pronouns in the speech of the Jews living in Georgia is of particular relevance.

The empirical data include samples of spoken as well as written discourse genres (the latter is represented by the religious texts - the first book of the Pentateuch of Moses).

The study has shown that in the speech of Georgian Jews third person pronouns *es, eg, is, igi*, are mainly evidenced in their archaic forms *ese, isi*.

isi variant is encountered in the texts recorded by R. Tavdidishvili (1937-1938); however, the frequency of its usage is not high in the materials reflecting speech peculiarities of Kutaisi, Akhaltsikhe and Racha Jews recorded in 1998 and 2005, 2013-2019. The field work carried out recently has proved that Georgian Jews employ the pronoun *Isi* both independently as well as with the function of a determiner.

In the speech of Georgian Jews, *is* is most frequently encountered with the function of the 3rd person personal pronoun. *igi* is employed rarely. The pronouns *es, is, eg, igi* in the oblique case are replaced by their variants *ama, ima, maga/mage, ma*.